

ЄМЕЛЬЯНОВ М.В., здобувач
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.72.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ

З використанням порівняльно-правового методу дослідження розглянуто зарубіжний досвід кримінально-правової протидії шахрайству та запропоновано на цій підставі шляхи вдосконалення чинного вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за цей злочин.

Ключові слова: шахрайство, кримінальна відповідальність, зарубіжний досвід криміналізації.

На базе сравнительно-правового метода исследования рассмотрен зарубежный опыт уголовно-правового противодействия мошенничеству и предложены на этой основе пути совершенствования действующего отечественного законодательства об уголовной ответственности за это преступление.

Ключевые слова: мошенничество, уголовная ответственность, зарубежный опыт криминализации.

On the basis of comparative legal research method considered foreign experience of criminal law anti-fraud and propose on this basis, ways to improve the existing national law on criminal responsibility for this crime

Keywords: fraud, criminal responsibility, international experience of criminalization.

Одним з важливих прийомів отримання кримінально-правових знань є вивчення зарубіжного досвіду криміналізації тих чи інших діянь і порівняння з національним підходом до цього, бо порівняльно-правовий метод надає можливість краще пізнати національне право та вдосконалити його. В літературі зазначається, що порівняння – це один з базових прийомів пізнання, оскільки пізнання явища починається з відмежування його від інших та встановлення схожості зі спорідненими явищами, внаслідок чого виникає можливість встановити спільні властивості, притаманні ознаки [1, с. 567].

Порівняння залежно від об'єктів дослідження може проводитися на таких рівнях: а) макрорівень – типів права, правових сімей, правових систем чи галузей права; б) мікрорівень – правових інститутів, норм окремих категорій [2, с. 123].

У межах цього дослідження здійснюється порівняння на мікрорівні, при цьому для порівняння використовується законодавство тих країн, які не тільки належать до однієї правової сім'ї – континентальної правової системи, але й проявляють найбільшу спорідненість між своїми національними законодавствами внаслідок історичних, соціально-економічних, соціально-психологічних традицій, а саме кримінальні законодавства тих країн, які утворилися на пострадянському просторі.

Питання щодо зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії шахрайству тією чи іншою мірою розглядалися у роботах таких українських вчених, як П.П. Андрушко, В.О. Глушков, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, М.Л. Кривоченко, О.В. Лисодед, В.О. Навроцький, М.І. Панов, О.В. Смаглюк, В.П. Тихий, Є.Ф. Фесенко та ін. При цьому наукові дослідження у зазначеній сфері останнім часом значно активізувались. Захистили кандидатські дисертації Мохаммед А.М. Байдусі «Кримінальна відповідальність за шахрайство за законодавством Єгипту, Йорданії, України (порівняльно-правовий аспект)» (2007 р.) та Ю.Л. Шуляк «Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження» (2011 р.). Однак ці роботи переважно були присвячені питанням кримінальної відповідальності за шахрайство як злочин проти власності, передбачений ст. 190 КК України та відповідними статтями кримінальних кодексів зарубіжних країн. Проте КК України та інших пострадянських держав встановлюють відповідальність за шахрайство у кількох статтях, які у сукупності створюють певний кримінально-правовий інститут шахрайства, а це потребує системного аналізу нових аспектів проблеми. Тому метою наданої статті є спроба у порівняльному аспекті розглянути кримінально-

правовий інститут шахрайства, який складають різноманітні діяння, передбачені кількома статтями Кримінального кодексу України та кодексами інших пострадянських держав.

Співставлення норм, які передбачають відповідальність за шахрайство, показує, що категорія «шахрайство» як у КК України, так і в кримінальних кодексах інших пострадянських держав є кримінально-правовим інститутом, що складається з кількох норм, одна з яких є загальною, а інші – спеціальними, передбачуваними або у самостійних складах злочинів, або у межах складного складу з ознаками альтернативно визначених діянь.

Загальна норма, що передбачає відповідальність за шахрайство, міститься у главі (розділі) про злочини проти власності, інші – про відповідальність за окремо визначені види шахрайства – розміщені у різноманітних главах (розділах) Особливої частини КК. Такий в цілому однаковий підхід до встановлення відповідальності за шахрайські дії не виключає різних способів вирішення тих або інших питань. І це починається вже з визначення шахрайства у загальній нормі, що здійснюється неоднаковим чином.

Зокрема, аналогічно до ст. 190 КК України шахрайство визначене у ст. 178 КК Азербайджанської Республіки [3], ст. 209 КК Республіки Білорусь [4], ст. 166 КК Киргизької Республіки [5], ст. 168 КК Республіки Узбекистан [6], а саме як заволодіння чужим майном або придбання право на чуже майно шляхом обману чи зловживання довірою. При цьому в усіх вказаних кодексах, крім КК України, шахрайство охоплюється більш широким поняттям «розкрадання», тоді як КК України 2001 р. взагалі відмовився від використання такого терміна.

Але в кодексах багатьох інших держав термін «розкрадання» міститься також і в загальній нормі, в якій надається визначення шахрайства. Так, у ст. 178 КК Республіки Вірменія [7], ст. 177 КК Республіки Казахстан [8], ст. 159 КК Російської Федерації [9], ст. 247 КК Республіки Таджикистан [10], ст. 228 КК Туркменістану [11] загальна норма, яка встановлює відповідальність за шахрайство, визначає шахрайство як «розкрадання чужого майна або придбання права на чуже майно шляхом обману чи зловживання довірою».

Тобто у переважній більшості кодексів пострадянських держав склади шахрайства містять ознаки двох предметів злочинів – чуже майно або право на майно та ознаки двох способів заволодіння ними – шляхом обману або зловживання довірою.

У кримінальних кодексах інших пострадянських держав при визначенні шахрайства мають місце певні особливості. Так, у ст. 177 КК Латвійської Республіки, хоча мають місце як ознаки двох предметів, так і двох способів вчинення шахрайства, але цей злочин не розглядається як різновид розкрадання, оскільки в самому Кодексі, як і в КК України, немає такого терміна, тобто шахрайство визначається як «отримання чужого майна або права на таке майно шляхом зловживання довірою або обману» [12].

Шахрайство, яке передбачене ст. 190 КК Республіки Молдова, хоча і відноситься цим Кодексом до різновидів розкрадання, предметом злочину містить лише ознаки майна: «Шахрайство, тобто незаконне отримання майна іншої особи шляхом обману чи зловживання довірою» [13].

Склади шахрайства в КК Грузії [14], Естонської Республіки [15] та Литовської Республіки [16] не тільки як способу вчинення злочину вказують не лише на обман, але мають і деякі особливості у конструкції ознак щодо предмета злочину і визначають ознаки загальної норми про відповідальність за шахрайство у таких редакціях: «заволодіння чужою річчю з метою привласнення або придбання майнового права шляхом обману» (ст. 180 КК Грузії) [14]; «заволодіння чужим майном або придбання права на чуже майно чи інших майнових вигід шляхом обману» (ст. 143 Естонської Республіки) [15]; «той, хто шляхом обману на свою користь або користь інших осіб придбав чуже майно або право на майно, ухилився від майнового зобов'язання чи скасував його» (ст. 182 Литовської Республіки) [16].

Тобто якщо в ст. 180 КК Грузії при згадуванні про один спосіб заволодіння (обман) вказується на традиційні два предмета шахрайства (майно або право на майно), то при таких же ознаках способу вчинення в ст. 143 КК Естонської Республіки додатково вказується на такий предмет, як майнові вигоди, а в ст. 182 КК Литовської Республіки – майнове зобов'язання, при цьому КК Естонської Республіки, як і більшість кодексів пострадянських держав, відносить шахрайство до різновидів розкрадання, що знаходить своє відображення у спеціальних нормах, які встановлюють відповідальність за розкрадання предметів спеціального призначення.

Відповідно до КК України спеціальними нормами, які встановлюють відповідальність за

шахрайство як злочин проти власності, є заволодіння шляхом шахрайства:

- вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами (ст. 262 КК);
- транспортним засобом (ст. 289 КК);
- наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами (ст. 308 КК);
- прекурсорами (ст. 312 КК);
- обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313 КК);
- військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами вибуховими або іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою чи спеціальною технікою чи іншим військовим майном (ст. 410 КК).

Особливим видом шахрайства згідно зі ст. 222 КК України є шахрайство з фінансовими ресурсами, що визначається як «надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам чи іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності» [17].

Норми, передбачені у ст. 262, 308, 312, 313 КК України, у тій чи іншій редакції мають місце у кодексах усіх пострадянських держав.

Аналог норми, передбаченої ст. 410 КК України, має місце лише у ст. 393 КК Республіки Таджикистан, яка встановлює відповідальність військовослужбовців за розкрадання вогнепальної зброї, бойових припасів, військової техніки, вибухових чи інших бойових речовин. В кодексах інших пострадянських держав такої норми не передбачено.

Під незаконним заволодінням транспортним засобом у ст. 289 КК України розуміється вчинене будь-яким способом заволодіння і з будь-якою метою – як з метою звичайного угону, так і з метою оборнення транспортного засобу на користь винного або інших осіб, у тому числі шляхом шахрайства. Аналогічна норма має місце лише у ст. 172 КК Киргизької Республіки, яка розміщена у Главі 21 «Злочини проти власності» та передбачає відповідальність за неправомірне заволодіння автомобілем або іншим транспортним засобом. У кодексах інших країн окремо передбачається відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом лише у тих випадках, коли це не пов'язано з оборненням цього транспортного засобу на користь винного або іншої особи з корисливою метою. Якщо ж останні обставини матимуть місце у діях винного, то кваліфікація дій винної особи буде здійснюватися за статтями, які передбачають відповідальність за злочини проти власності. Це відповідає саме змісту тих статей, що передбачають відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом. Так, ст. 185 КК Азербайджанської Республіки, ст. 214 КК Республіки Білорусь, ст. 183 КК Республіки Вірменія, ст. 184 КК Грузії, ст. 185 Республіки Казахстан, ст. 192-1 Республіки Молдова, ст. 166 КК Російської Федерації, ст. 252 КК Республіки Таджикистан, ст. 234 КК Туркменістану, хоча й розміщені у главі КК, що включає злочини проти власності, однак встановлюють відповідальність лише за таке незаконне заволодіння транспортним засобом, яке не пов'язане з розкраданням; ст. 197 КК Естонської Республіки, яка передбачає відповідальність за угон механічного транспортного засобу, міститься у Главі 11 «Злочини проти громадського порядку та громадської безпеки»; ст. 267 КК Республіки Узбекистан, яка передбачає відповідальність за угон транспортного засобу, розміщена у Главі XVIII «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту»; у КК Латвійської Республіки та КК Литовської Республіки така норма відсутня.

Тому викликає сумнів доцільність охоплення ознаками ст. 289 КК України, яка розміщена у Розділі XI Особливої частини КК «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», всіх випадків незаконного заволодіння транспортним засобом – як пов'язаних з посяганням на майнові права, так і не пов'язаних. Вважаємо, що ознаками злочину, який посягає на безпеку руху та експлуатації транспорту, не повинні охоплюватися випадки незаконного заволодіння транспортним засобом з корисливою метою оборнення цього засобу на користь винного або іншої особи, тому потрібно з урахуванням зарубіжного досвіду здійснити певні зміни до конструкції ст. 289 КК України, відповідно до яких виключити з диспозиції цієї статті ознаки дій, пов'язаних з корисливими посяганнями.

Також викликає сумнів доцільність використання терміна «шахрайство» у назві

ст. 222 КК України, оскільки цей вид «шахрайства з фінансовими ресурсами» містить лише ознаки надання неправдивої інформації за відсутності ознак злочину проти власності. У недосконалої такої назви переконає і зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за такий злочин. В аналогічному складі злочину такого роду термін міститься лише у назві ст. 207 КК Литовської Республіки, яка встановлює відповідальність за шахрайське одержання кредиту. Але «шахрайське одержання» і «шахрайство» – це далеко не однакові за своїм обсягом та змістом поняття, бо поняття «шахрайське» акцентує лише на використанні обману як способу одержання кредиту, а поняття «шахрайство» є складовою частиною більш широкого поняття, яке використовується у переважній кількості кримінальних кодексів пострадянських держав, а саме поняття «розкрадання», тобто злочину проти власності.

Що ж стосується такого діяння, як надання неправдивої інформації з метою одержання кредиту, то у ст. 195 КК Азербайджанської Республіки, ст. 237 КК Республіки Білорусь, ст. 191 КК Республіки Вірменія, ст. 208 КК Грузії, ст. 194 КК Республіки Казахстан, ст. 184 КК Киргизької Республіки, ст. 210 КК Латвійської Республіки, ст. 238 КК Республіки Молдова, ст. 243 КК Туркменістану термін «шахрайство», «шахрайські» не використовується, а йдеться про незаконне одержання кредиту.

Більш того, в КК Російської Федерації і КК Республіки Таджикистан в окремих статтях закону передбачається відповідальність як за розкрадання фінансових ресурсів, так і за незаконне одержання кредиту. Так, у ст. 246 КК Республіки Таджикистан встановлюється відповідальність за розкрадання коштів, одержаних як кредит, а у ст. 264 КК – за незаконне одержання кредиту. Кримінальний кодекс Російської Федерації у ст. 176 КК встановлює відповідальність за незаконне одержання кредиту і водночас передбачає відповідальність у ст. 159-1 КК за шахрайство у сфері кредитування, у ст. 159-2 КК – за шахрайство при одержанні виплат як за різновиди розкрадання грошових коштів на підставі надання неправдивої інформації при їх одержанні.

Такі обставини викликають питання щодо обсягу та змісту власне поняття «шахрайство», можливості та доцільності використання цього терміна у тих або інших складах злочинів, а також щодо співвідношення шахрайства зі злочинами, що вчинюються шляхом обману, але це потребує проведення окремих наукових досліджень.

Таким чином, вивчення досвіду кримінально-правової протидії шахрайству, який відбивається у кримінальних кодексах пострадянських держав, показує, що категорія «шахрайство» виступає у цих Кодексах як певний кримінально-правовий інститут, що складається з кількох норм, одна з яких є загальною (базовою), а інші – спеціальними.

У загальній нормі шахрайство частіше за все визначається як заволодіння (розкрадання, отримання) чужим майном або правом на чуже майно шляхом обману чи зловживання довірою. Однак у деяких кодексах ознаки цього складу мають певні особливості або у способі, або у предметі посягання, тому способом вчинення цього злочину може бути вказівка лише на обман, а предметом – або лише майно, або, навпаки, крім майна та права на майно, – майнові вигоди чи майнові зобов'язання.

На підставі вивчення зарубіжного досвіду викликає сумнів доцільність охоплення ознаками ст. 289 КК України всіх випадків незаконного заволодіння транспортним засобом, тобто як таких, що не пов'язані з посяганням на власність, так і таких, що є різновидом злочинів проти власності, а також недоцільним є використання у назві ст. 222 КК України терміна «шахрайство».

Список використаної літератури:

1. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М., 1975.
2. Бигич О.Л. Порівняльне правознавство : природа та методологічне значення : дис. ... канд. юрид. наук / Бигич Олена Леонідівна. – К., 2008.
3. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. – Баку, 2011.
4. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Мн., 2001.
5. Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Электр. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.madialawca.org>.
6. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. – СПб., 2001.
7. Уголовный кодекс Республики Армения [Электр. ресурс]. – Режим доступа : www.parliament.am.
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Электр. ресурс]. – Режим доступа : online.zakon.kz.

9. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электр. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru>.
10. Уголовный кодекс Республики Таджикистан [Электр. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.google.com.ua>
11. Уголовный кодекс Туркменистана. – Ашпабад, 2010.
12. Уголовный кодекс Латвийской Республики. – СПб., 2001.
13. Уголовный кодекс Республики Молдова. – Кишенев, 2009.
14. Уголовный кодекс Грузии. – СПб., 2002.
15. Уголовный кодекс Эстонской Республики. – СПб., 2001.
16. Уголовный кодекс Литовской Республики. – СПб., 2003.
17. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями на 1 серпня 2012 р.). – Х., 2012.

Надійшла до редакції 24.12.2012

ІВАНЕНКО Ю.Л., здобувач
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.988

МЕХАНІЗМ ПОВЕДІНКИ ОСІБ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ БРОДЯЖНИЦТВОМ, ПРИ ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ: ВЗАЄМВІДНОСИНИ ЖЕРТВИ ТА ЗЛОЧИНЦЯ

Проведено аналіз механізму поведінки осіб, які займаються бродяжництвом, при вчиненні злочину. Розглянуто проблемні питання взаємовідносини жертви та злочинця.

Ключові слова: поведінка, жертва, злочинець, взаємовідносини, зв'язок, особи, які займаються бродяжництвом, віктимність, бродяжництво, кримінальна ситуація.

Проведен анализ механизма поведения лиц, которые занимаются бродяжничеством, при совершении преступления. Рассмотрены вопросы взаимоотношения жертвы и преступника.

Ключевые слова: поведение, жертва, преступник, взаимоотношения, связь, лица, занимающиеся бродяжничеством, виктимность, бродяжничество, криминальная ситуация.

The article is devoted to the analysis of the mechanism of behavior of persons who are engaged in vagrancy while committing the crime, considered the issues of the relationship of the victim and the offender.

Keywords: behavior, the victim, the offender, relationship, communication, persons who are engaged in vagrancy, victim, the criminal situation.

Досить суттєвий вплив на мотивацію злочинної поведінки здійснює як поведінка та особа жертви, так і взаємовідносини останньої зі злочинцем. Злочинець, злочин та жертва тісно пов'язані між собою складним причинним зв'язком. Механізм поведінки осіб, які займаються бродяжництвом, полягає в тому, що останні можуть знаходитись в стані потенційної жертви і злочинця одночасно. Проблема в тому, що відокремити жертв від злочинців серед даної категорії осіб дуже складно, тому ця тема є актуальною і потребує подальшого криминологічного аналізу.

Певні аспекти проблематики механізму віктимної поведінки досліджувались такими науковцями, як Ю.М. Антонян, В.В. Голіна, О.М. Джужа, О.М. Костенко, Д.В. Рівман, В.А. Туляков, Л.В. Франк та ін. Однак механізм індивідуальної поведінки осіб, які займаються бродяжництвом, при вчиненні злочину криминологами ще не досліджувався.

Метою даної статті є визначення механізму поведінки осіб, які займаються бродяжництвом, при вчиненні злочину, взаємовідносин жертви та злочинця.

У тісному взаємозв'язку бродяжництва та злочинності кожен злочин являє собою акт поведінки осіб, які потрапили у криминогенну ситуацію. При навмисному злочині ця поведінка має більш або менш повну оцінку особою як самої поведінки, так і її наслідку. Проте при аналізі злочину не можна відділяти злочинця від конкретної життєвої обстановки, в якій він діє. Злочини людини неможливо ізолювати від ситуації, яка їх спричинила і визначила за формою та змістом. Аналізуючи злочин, неможливо оцінити його в криминологічному плані, доки не будуть розглянуті усі внутрішні зв'язки обставин, які в сукупності сприяли можливості його вчинення, тією або іншою мірою вплинули на результати злочинної діяльності, визначили мотиви поведінки злочинця та поведінку потерпілого. Щоб аналіз причин злочинів, що вчинюються щодо осіб, які займаються бродяжництвом, був об'єктивним, необхідно враховувати весь

